

ULUSLARARASI GÖÇ SÜRECİNDE KADININ GÜNDEME GELİŞİ VE "GETTO"DAKİ KADIN

Doç. Dr. Sema Erder KÖKSAL(*)

Bu konuşmanın birinci bölümünde 1960 sonrası Batı Avrupa'ya yönelen uluslararası göç süresi içinde "göçmen kadın"ın, kamuoyunda, medyada ve sosyal araştırmalarla ilgili çevrelerde gündeme geliş süreci; ikinci bölümünde ise, konuşmacı tarafından yapılmış olan bir alan araştırmasının bulgularına dayanılarak, Batı Avrupa'daki Türk göçmen imajını büyük ölçüde belirlemiş olan, çok özel bir göçmen kadın grubu olan "gettodaki kadın"ın konumu üzerinde durulacak⁽¹⁾.

I. GÖÇMEN KADININ GÜNDEME GELİŞ SÜRECİ

1960 sonrasında gerçekleşen uluslararası göçü esas olarak, bugünlerdeki yaygın deyimle kuzey ve güney ülkelerindeki, farklı toplumsal koşulların oluşturduğu bir tarihsel buluşma olarak tanımlayabiliriz. Türkiye'nin de dahil olduğu bazı "güney" ülkelerinde gerçekleşen demografik ve yapısal değişimler, bu ülkelerde milyonlarca -kentlere ya da diğer ülkelere- göçetmeye hazır kitle yaratmıştır. Diğer yanda ise, yine aynı dönemde, Batı Avrupa'da, farklı demografik, yapısal ve konjonktürel nedenlerle acil bir emek açığı ortaya çıkmıştır. Bu farklı koşullar sonucunda Batı Avrupa'ya, Asya, Afrika, Güney Avrupa ve bu arada Türkiye'den de milyonlarca insan göç etmiştir⁽²⁾.

(*) Marmara Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi.

- (1) Konuşmanın birinci bölümü, 1960'dan bu yana uluslararası göç konusunda yapılmış olan yayınların değerlendirilmesine dönüktür. Konuşmanın ikinci bölümü ise, 1983 yılında İsveç'te yapılmış olan bir alan çalışmasının verilerine dayanmaktadır. Bu alan çalışmasının verilerinin bir bölümü "Refah Toplumunda Getto ve Türkler" adlı kitapta yayınlanmıştı. Burada aktarılabilecek sonuçlar ise UNESCO tarafından 1988 yılında düzenlenen bir sempozyum için hazırlanmış olan "Women in Chain Migrant Families and Urban Networks" adlı tebliğe dayanmaktadır.
- (2) Bu dönemde bu alanda ve dünyanın çeşitli kesimlerinde gerçekleşen uluslararası göç süreci hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Appleyard; 1988.

1960'lı yıllar, özellikle resmi çevrelerce esas olarak denetimli de olsa dış göçün teşvik edildiği ve dış göç konusunda iyimserliğin hakim olduğu bir dönemdir. Bu dönemin ilk yıllarında, göçü alan ve göçü veren ülkelerde göçle ilgili resmi çevrelerin ve onlara bağlı akademik çevrelerin yaptığı çalışmalar, esas olarak bu dış göç sürecinin rasyonalize edilmesine dönüktü. Bu dönemde daha çok iktisatçıların, emek ya da kaynak akımı ile ilgili ve ulusal düzeyde "kazanç-kayıp" hesaplamalarının yapıldığı makro ölçekli analizlere rastlanmaktadır. Bu araştırmaların ana temaları da, dış göç yoluyla göç veren ülkelerin fazla emekten kurtulmaları, göçü alan ülkelerin ise, dış göç yoluyla ortaya çıkmış olan emek açığı darboğazından çıkmaları etrafında yoğunlaşmaktaydı⁽³⁾.

Diğer taraftan yine aynı dönemde, özellikle resmi kurumların dışında kalan ve görece olarak daha bağımsız olan akademik çevrelerde, Batı Avrupa ülkelerine göçle gelen bu yeni tür emeğin emek piyasasındaki konumlarını sorgulayan çalışmalara da rastlanmaktadır. Bu çalışmalar, Batı Avrupa emek piyasasına katılan bu yeni işçilerin tüm sektörlerle homojen olarak dağıldıklarına, emek piyasası içinde belirli ayrılmış alanlarda –düşük ücretli, düşük nitelikli, düşük konumlu, çalışma koşulları zor alanlarda– kümelenmelerine dikkati çeken analizlerdi. Bir anlamda bu çalışmalarla bu yeni tür emeğin "göçmen" ya da "yabancı" oluşlarının sonuçları farkedildi. Dolayısıyla Batı Avrupa emek piyasası içindeki açık ya da gizli ayrımcılığı ortaya çıkaran, bunları sorgulayan çalışmalar yapılmaya başlandı. Buna bağlı olarak "göçmen işçilerin" sınıfsal konumlarının uzun uzadıya tartışıldığı gözlenmektedir. Göçmen işçilerin "işçi" olarak konumlarıyla "göçmen" olarak konumları karşılaştırıldı, "Göçmen"liğin, "işçi" olma durumuna göre daha baskın olup olmadığı; ya da "yabancı" oluşun bu gruba özel bir toplumsal katman olma özelliği verip vermediği tartışmaları uzun süre gündemi işgal etti⁽⁴⁾.

1960'lı Yıllarda Göçmen Kadın Gündemde Değil

Bilindiği üzere, denetimli ve formel işçi göçünün sürdüğü bu dönemde Batı Avrupa ülkelerine göç eden işçiler arasında, görece olarak az da olsa, kadın işçi de vardır. Bu kadın işçiler, esas olarak Batı Avrupa'daki kadınların yoğunlaştığı işkollarında çalışmaya başladılar. Formel kanallarla gelen işçi kadınların iş piyasasına girişleriyle ilgili kurallar ise erkek işçilerden farklı değildi.

Bu dönemde "işçi" dendiğinde söz konusu olan, "cinsiyetsiz", ya da çoğunlukla zımnın "erkek" olarak kabul edilen "formel" işçilerdi. Bu dönemde "kadın" dendiğinde söz konusu olanlarsa daha çok, gerek emek piya-

(3) Bu dönemle ilgili olarak DPT yayınları ve özellikle Kalkınma Planları incelendiğinde Türk yetkililerinin görüşleri hakkında bilgi sahibi olunabilir. Ayrıca Abadan-Unat ve Kemiksiz'in hazırladığı "Türk Dış Göçü Bibliyografyası"ndan da bu konudaki diğer yayınları bulmak ve tekrar gözden geçirmek mümkündür.

(4) Örneğin Castles ve Kosack; 1973.

şasındaki konumları, gerek göç süreci içindeki konumları bakımından "bağımlı" ve "pasif" bir kategori olarak kabul edilen kadınlardı⁽⁵⁾. Dolayısıyla emek piyasası ile ilgili tahmin ve hesaplamalarda kadınlar, tıpkı çocuklar gibi, "ekmek parası kazanan işçi erkeğin ailesi" yani ekonomik olarak aktif olmadığı varsayılan bir gruptu. Dolayısıyla formel işçi göçünde kadın, göçmenlik konumu erkek göçüne bağlı olan, yani öncü göçmen olmayan, dolayısıyla işgücü piyasası bakımından da önemi olmayan bir kategori olarak algılanıyordu. Aslında bu ele alışın temelinde Batı Avrupa ülkelerinde gözlenen tipik işçi ailesi modeli varsayımı yatmaktaydı. Sonuç olarak, bu dönemde, bütün bu tartışmalar ve işgücü hesaplamaları arasında "kadın" konusunun özel bir gündem maddesi olmadığı dikkati çekmektedir.

Göçmen Kadının "Sorun" Olarak Gündeme Gelişi

1970'li yılların ikinci yarısı, kadının gündeme gelişi bakımından ilginç bir dönem olmuştur. Bilindiği üzere bu yıllarda Batı Avrupa ülkelerinde ekonomik konjonktürde daralma ve emek piyasalarında doyuma ulaşılmıştı. Buna bağlı olarak bu ülkelerdeki resmi çevreler dış göç politikalarını değiştirici yönde birçok yeni karar üretmeye başladılar. Bu arada gerek ulusal, gerekse uluslararası düzeyde bir dizi hukuksal ve kurumsal düzenleme yapıldı. Bunların ana teması esas olarak formel işçi göçünün azaltılması, durdurulması ve hatta yönünün değiştirilmesi etrafında toplanıyordu. Sonuçta birçok Batı Avrupa ülkesi formel kanallarla gelen işçi göçünü durdurmayı başardılar, ancak, "dış göçü" durduramadılar. Bu tarihten sonra, bu ülkelerdeki yabancı nüfus azalmak şöyle dursun, gerek aile birleşmeleri ve gerekse ilticalar yoluyla gittikçe artmaya devam etti ve üstelik yabancı nüfus kalıcılık özellikleri göstermeye başladı⁽⁶⁾.

Bu yıllar özellikle göç politikasını düzenleyen resmi çevrelerce daha önce yapılan iyimser hesapların ve yorumların sorgulanmaya ve daha önce öngörülemeyen bazı sonuçların algılanmaya başladığı bir dönem oldu. Göçmen kadın da, bu dönemde, çeşitli çevrelerde birbirinden farklı saiklerle, dolayısıyla birbirinden farklı yaklaşımlarla gündeme geldi.

Göç alan ülkelerdeki resmi kurumların göçmen kadını algılaması büyük ölçüde bu kadın nüfusunun varlığının ittirmesiyle oldu. Bu çevreler için formel işçilerin eşleri olan kadınlar, göç edeceği düşünülmeyen, göç etse bile emek piyasasına girmeyeceği varsayılan "bağımlı" ve dolayısıyla "pasif" nüfus anlamını taşıyordu. Formel işçi olarak gelen kadınlar ise büyük ölçüde denetim altındaydı. Nitekim, işçi ailesi olan kadınlar, göçün ilk evrelerinde fiziksel olarak görünür değildi. 1970'lere kadar aile birleşmeleri yoluyla gelen bağımlı nüfus fazlaca önem taşıymıyordu. Ancak daha sonra özellikle "formel işçi göçünün" denetim altına alınmasından sonra, bu konumda olan kadın nüfusun göçü hızlandı ve bu nüfusun varlığı somut olarak algılandı.

(5) Örneğin Paine: 1974.

(6) Geri dönüşle ilgili önlemlerin alındığı dönemde göçmen nüfusun artışı ve kalıcılığını vurgulayan bir çalışma örneği olarak bk. Gitmez: 1983.

Beklenmeyen bu yeni göç dalgası, göç ve emek piyasası ile ilgili yapılmış olan hesaplamaları büyük ölçüde altüst etti. Batı Avrupa'da çalışabilir yaşta yabancı nüfusun sayısı birdenbire yaklaşık iki katına çıktı. Bu artış, formel emek piyasasının daraldığı ve formel işçi göçünün durdurulmak istendiği bir dönemde gerçekleşmişti. Üstelik, göçmen işçi aileleri, yerli işçi ailelerinden, "ekmek parası kazanan erkeğin evde oturan eşi" olma modelinden de çok farklıydı. Göçmen işçilerin eşleri, çalışmaya çok daha hazır ve istekliydi. Nitekim bazı göçmen gruplarındaki kadınların işgücüne katılma oranları yerli kadın nüfustan çok daha hızlı artmaya başladı.

Bu durum emek piyasasını düzenleyenler bakımından oldukça şaşırtıcı bir durumu ve böylece farklı bir kadın grubu ile karşı karşıya olduklarını algılamaya başladılar. Çünkü göçmen kadınlar, o toplumdaki işsizlik krizlerine, ayrımcılığa, ve hatta kendi kültürel engellerine rağmen, yerli kadınlardan çok daha yüksek oranda çalışmaya başlamışlardı. Bunun yanı sıra bu göçmen kadın grubunun bazı kesimleri, Batı Avrupa ülkeleri için artık ortadan kalktığı düşünülen ve "arkaik" olarak kabul edilen bazı çalışma biçimlerini kolaylıkla kabul ediyorlardı. Örneğin bu kadınlar, "etnik" işletmeler diye adlandırılan göçmenlere ait küçük işyerlerinin "ücretsiz aile emeği" ya da enformel işletmelerin gönüllü "kaçak" emeği de olabiliyorlardı. Dolayısıyla göç alan ülkelerdeki iş piyasası ile ilgili çevreler, bu kadar çok sayıda kadının ve üstelik farklı çalışma motivlerine sahip olan kadının iş piyasasına katılmalarının sonuçlarını, ister istemez algılamaya başladılar ve "göçmen kadın" konusunu gündeme getirdiler.

Göçmen kadını gündeme getiren ikinci resmi çevre ise Batı Avrupa toplumlarının "refah toplumu kurumları" diye adlandırılan ve esas olarak Batı Avrupa ülkelerindeki toplumsal altyapıyı belirli standartta tutma görevini üstlenen, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal hizmet kurumları gibi kurumlar oldu. Özellikle göçmen işçilerin yerleşikleşmesinden sonra bu kurumlar, göçmenlerin yoğunlaştığı alanlarda toplumsal altyapı bakımından kendi toplumlarının standartlarının dışında kalan bazı alanların varlığını, "yeni getto alanlarını" farkettiler.

Bu kurumlar için "formel" kanallarla gelen göçmen işçilerin iş piyasasına girişleri ve diğer kurumlarla ilişkilerinin sürdürülmesinin yolları büyük ölçüde biliniyordu. Ancak, bu çevreler için kendi aralarına yeni katılan "göçmen işçi aileleri" daha az bilinen ve çok daha farklı bir gruptu. Bu noktada yabancıların Batı Avrupa toplumlarına "uyum" ve "bütünleşme" sorunları gündeme geldi. Bunun genel olarak anlamı, yabancıların, Batı Avrupa toplumlarında en az sorun yaratarak varolmalarının yollarının aranmasıydı. Bunun "göçmen" kadınlar için anlamı ise, bu kadınların davranış ve değerleriyle Batı Avrupa toplumlarındaki ortalama işçi sınıfı kadınlarına benzeşmeleri ya da ortalama Batılı kadın imajına yaklaşmasıydı.

Bu çevrelerde "göçmen kadının" "toplumsal sorun" odağı olarak gündeme geldiği gözlenmektedir. Dolayısıyla bu kurumlar, bu toplumsal sorunun çözümüne dönük akılcı politikalar üretmek amacıyla farklı kültürleri ta-

nıma ve anlamaya çalıştılar. Nitekim o dönemlerde "göçmen" işçi alan birçok ülke, sosyologları, antropologları ve sosyal hizmet uzmanları aracılığıyla farklı kültürleri ve bu kültürlerdeki kadınların konumunu anlamaya dönük araştırmalar yapmaya başladılar. Bu araştırmaların amacıysa gerek "uyum" ve gerekse göçü yönlendirmede daha akılcı politikalar üretebilmektir.

Bütün bu çevrelerden bağımsız olarak, "göçmen kadını" gündeme getiren bir başka çevre ise, göç alan toplumlardaki feministler oldu. Feministler esas olarak, o tarihe kadar Batı toplumlarındaki kadının konumunu, cinslerarası ilişkileri zaten sorgulamaktaydı. Ancak feministler için kendi toplumlarına sonradan katılan bu yabancı kadınlar çok yeni ve özel bir ilgi alanı oldu. Yabancı kadın gruplarının bir kesiminin artık ortadan kalktığı düşünülen bazı eşitsiz ilişkileri yaşıyor olmaları bu ilgiyi daha da arttırdı. Göçmen gruplarının bir kesimi arkaik bazı ilişkilerin somut olarak gözlemlenebildiği, çok ilginç ve "egzotik" bir saha olarak belirdi. Üstelik, bu göçmen kadınların cinslerarası eşitsizliği gönül rızası ile kabul etmelerinin sezilmesi, bu kadın gruplarının yeni bir "eylem alanı" haline gelmesine de neden oldu.

Feministler ve kadın araştırmacıları, "göçmen kadın" konusuna yeni bir boyut getirdiler ve göçmen kadınların, "kadın" olmaktan gelen konumlarını sorguladılar. Dolayısıyla, göçmen kadınların toplumsal konumunu açıklamada "sınıfsal" ve "göçmenlik" durumlarının yanısıra "kadın" olmalarının etkileri tartışılmaya başlandı. Genellikle, "üçlü dışlanma", ya da "üçlü sömürü" gibi kavramlar çerçevesinde yapılan bu tartışma ve araştırmalar, göçle gelen kadınların, hukuksal ve toplumsal olarak sadece "kadın" olmalarından dolayı karşı karşıya oldukları eşitsizliklerin boyutlarını ortaya çıkardı. başlangıçta bu tartışmalar esas olarak Batılı feministlerin göçmen kadınlar adına ve kendi kavramlarıyla yaptıkları tartışmalardı.

Göçmen Kadın Klişelerinin Yerleşikleşmesi ve Karşı Çıkış⁽⁷⁾

Buraya kadar özetlendiği gibi 1980'li yıllara kadar "göçmen kadınlar" çeşitli çevrelerde ve çeşitli saiklerle sıkça gündeme getirilmiş oldu. Hatta o kadar ki "göçmenlik" konumu söz konusu olduğunda üzerinde en fazla tartışılan kesim, göçmen gruplarının erkeklerinden çok kadınları oldu. Burada en sıkça gündeme gelenler ise, ortalama "Batılı" kadın imajından en görünür ve en belirgin farklılıklara sahip olan kadın grupları oldu. Hatta bu kadınlar, sadece göçmen kadınları değil genel olarak tüm göçmenleri belirleyen imajı da oluşturdular. Burada "geleneksel-modern" ikileminin yeniden gündeme geldiği ve "geleneksel" kadının somut imajının ise çeşitli göçmen grupları

(7) Bu bölüm esas olarak 1983'te yayımlanan "One Way Ticket" adlı kitapta yayımlanan makalelerden: IMR'nin 1984 yılında yayımladığı 4/18 sayılı özel sayıda yayımlanmış olan makalelerden: 1988 yılında katıldığım UNESCO tarafından düzenlenen "Women in International Migration" konulu sempozyuma sunulan tebliğler ve bu toplantıda yapılmış olan tartışmalardan ve 1991 yılında Berlin'de düzenlenmiş olan "Transitions" adlı toplantıya sunulan tebliğlerden esinlenerek yazılmıştır. Burada özellikle Anthias ve Morokvasic'in ele alışları dikkati çekmektedir.

içindeki Batılı kadınlardan en farklı olan kadınlar tarafından belirlendiği gözlenmektedir. Bunun bir sonucu da göçmen gruplarının mensup oldukları kültürel ortamın en çarpıcı, en farklı özelliklerinin vurgulandığı stereo tiplerin ve klişelerin de yerleşikliği oldu.

Göçmen kadını gündeme getirenler arasında konuyu "çoğulculuk", "çok kültürlülük", "ayrımcılığa karşı oluş" gibi birçok evrensel ilke çerçevesinde ele alan gruplar da sözkonusudur. Ancak bu dönemde, bu grupların varlığına ve çabalarına karşın, oryantalist, etnosantrik, ırkçı ya da cinsiyetçi önyargıların yaygınlaştığı ve yerleşikliği de gözlenmektedir. Doğulu kadınlar için "egzotik", "geleneksel", "ezilmiş", "pasif", "zavallı"; siyahiler için, "başına buyruk", "çocuklarına bakmayan", "erkeğini elinde tutamayan" kadın imajları, bilimsel araştırmalardan, filmlere, basına ve diğer kitle iletişim araçlarına hakim oldu. Neredeyse tüm göçmen kadınlar, "özürlü" ya da "toplumsal sorun" olarak ve klişelerle algılanmaya başladılar.

1980'den sonra "göçmen kadın" konusunda oluşan klişelere karşı çıkan, dolayısıyla göçmen kadın tartışmalarına katılan yeni bir çevre ise, göçmen gruplarının kendi içlerinden çıkan, ikinci nesil göçmen kadın araştırmacıları oldu. Bu kadın araştırmacıları, bir bakıma göçmen kadınların kendi içlerinden gelen sesleri ya da göçmen kadınların kendi adlarına konuşmaları anlamına geliyordu.

Bu kadın araştırmacıların yaptıkları farklı etnik köken temelli, çok boyutlu ve karşılaştırmalı analizler, sınıfsallık, göçmenlik ve kadınlık gibi temel etkenlerin, farklı göçmen gruplarının, farklı kesimlerinde farklı işlediğini ortaya çıkardı. Bu durum bir anlamda, homojen, tek tip ve genellikle klişelerle özdeşleşmiş olarak algılanan göçmen kadınların çeşitliliğinin de algılanması demek oluyordu. Bu araştırmalar, göçmen gruplarının heterojen olduklarını, beklenen modellerden farklı olduklarını ve belki de bu farklılıklarıyla da varolmaları gerekliliğini ortaya koydu. Bütün bunlar göçmen kadının sadece tek tip olarak algılanmasına değil, aynı zamanda sorun odağı olarak ele alınmasına da karşı çıkış olmaktaydı. Nitekim, 1990'larda göçmen kadın hareketinin temsilcilerinin temel mücadelesi, siyasal ve sosyal haklardaki eşitsizliklerle mücadele yanında, klişelere ve göçmenlerin "sorun" olarak algılanmasına karşı çıkış mücadelesi olarak da belirlenmişti.

Bunun yanısıra, bu araştırmacılar göç araştırmalarına da farklı bir boyut getirdi. Göçmen kadınların konumlarının açıklanmasında genellikle tek boyutlu nedensellik ilişkileri kurularak sürdürülen tartışmaların ve genel, kestirme analizlerin yetersizliklerini vurguladılar. Dolayısıyla, 1990'larda yapılan göçmen kadın araştırmaları artık çok daha karmaşık ilişkileri, çok daha ayrıntılı olarak gözlemlenmeye çalışan, çok yönlü etkileşimi algılamaya çalışan, çok daha sofistike ve realist analizlere dönüştü.

Bugün artık, göçmen kadından söz ederken hangi toplumdaki, hangi göçmen grubunun, hangi kesiminden söz edildiğinin açıkça farkına varılması gerekmektedir. Bu çerçevede yapılan araştırmalarda, göçmen kadının mensup olduğu etnik grubun o toplumdaki siyasal, hukuksal ve kurumsal konu-

mu; o göçmen grubunun göç edilen ülkede varolan ırkçı-ayrımcı toplumsal dışlanma mekanizmaları içindeki özel konumları; göç edilen ülkede genel olarak kadının konumu ve göçmen kadının mensup olduğu etnik grupta kadının konumu ve iki farklı düzlemdeki cinsiyetçiliğin etkileşimi; göçmen kadınların göç ettikleri toplumlardaki ayrımlaşmış iş piyasalarındaki konumları ve bu alandaki ırkçı ve cinsiyetçi yaklaşımların etkileşimi gibi etkenlerin farklı göçmen kadın tiplerini ortaya çıkardığı gözlemlenmektedir.

II. GETTO'DAKİ KADIN

Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine, farklı emek piyasalarının, farklı nitelikteki işgücü taleplerine bağlı olarak, birbirlerinden çok farklı niteliklere sahip olan insanlar göç etti. Dolayısıyla bugün Avrupa'da yaşayan Türkler gerek kökenleri ve gerekse göç ettikleri ülkelerin göçmenleri kabul biçimleri bakımından farklı koşullarda yaşayan, heterojen gruplardır. Batı Avrupa'da yaşayan Türk göçmen kadınından söz ederken de tek tip kadından söz etmek pek mümkün değildir. Ancak yukarıda özetlendiği gibi, Batı Avrupa'da, diğer göçmen gruplarında olduğu gibi, Türk göçmen kadını dendiğinde de yerleşikleşmiş tek tip klişeleşmiş kadın imajları vardır. Gerek bilimsel araştırmalarda, gerek refah kurumlarında ve gerekse kitle iletişim araçlarında, farklılığından dolayı, ilgi ve sorun odağı olan ve en çok gündeme gelen kadın tipi bu imajın belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu kadın tipi de daha çok, Türkiye'nin görece yoksul kırsal alanlarından, zincirleme göç süreciyle, belirli bir hane halkı grubunun üyesi olarak göçetmiş olan birinci nesil göçmen kadınlardır. Bu bölümde, bu tür zincirleme göç süreciyle göç etmiş köy kökenli bir Türk göçmen grubu üzerinde yapılmış olan alan çalışması sonuçlarına dayanarak, söz konusu imajın oluşmasında etkili olmuş kadınların konumu üzerinde kısaca bilgi verilecektir. Burada ele alınacak olan kadın grubu, Orta-Anadolu'nun görece yoksul bir yöresinden (Konya- Kulu ve köyleri), bir ileri sanayi toplumunun metropoliten kentine (İsveç-Stockholm), tamamen tesadüfen ve zincirleme göç süreci içinde göç eden bir grubun kadın üyeleridir. Söz konusu araştırma esas olarak bir kadın araştırması değil, bir topluluk araştırması (community study)dir. Yine bu araştırmada kullanılan analiz birimi de bireyler değil, dolayısıyla tek tek kadınlar ya da erkekler değil "hane halkları" olmuştur. Burada daha çok bu araştırmanın kadınlarla ilgili bulgularına kısaca değinilecektir.

Yarışan Yaşam Stratejileri ve Kadınlar

Burada bazı sonuçları aktarılacak olan göç araştırmasında analiz birimi olarak hane halklarının alınmasında Türkiye'nin kırsal alanlarında yaşayanların birçok konuda olduğu gibi "göç" kararının ve göçten sonraki birçok kararın alınmasında özerk olmamalarının etkisi vardır. Bütün bu tür kararlar büyük ölçüde hane halklarının yaşam stratejisinin bir parçasıdır. Dolayısıyla bireyler (iç ya da dış) göçe daha çok bir hane halkı üyesi olarak katıldıkları gibi, nereye gitseler bu niteliklerini uzun bir süre devam ettirmektedirler. Bu

nedenle göç analizlerinde bu ilişkilerin gözönünde tutulmasında büyük yarar görülmektedir. Köy kökenli göç hareketlerinde göçün başlangıç ve bitiş noktaları arasındaki uzun süreli, yoğun ve karmaşık ilişkileri dış göç hareketinde de gözlemlemek mümkündür. Bugünkü ulaşım ve haberleşme teknolojisinin sağladığı olanaklar göç edilen yerin uzaklığının etkilerini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Bugünkü yaygın ve göreceli olarak ucuz iletişim ve ulaşım olanakları göç eden bireylerin, hem geride bıraktıkları hane halkları üyeleriyle, hem de ülkeleriyle olan yoğun ekonomik, toplumsal, kültürel ve ideolojik ilişkilerini sürdürmelerine olanak sağlamaktadır.

Bu yoğun ilişki göç eden grup ve bireylerin göç kararının etki ve sonuçlarını iki farklı ortamda, (hem göçün başladığı, hem de göç ettikleri ortamda) yaşamaları sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla göç edenler, göçten sonra alacakları kararları bu iki farklı deneyimi sürekli olarak karşılaştırarak üretmektedirler. Bir başka ifade ile göç sürecinin iki farklı toplumsal ortamda yaşanması, göç edenlere iki farklı yaşam stratejisi olanağı sunmaktadır. Göç edenler de her yeni durum için farklı yaşam stratejisi dizisinden birini seçebilme olanağına sahiptirler. Ancak, aşağıdaki örneklerden de izleneceği gibi, bu durum birbiriyle yarışan ve zaman zaman da birbiriyle çelişen kararlar alma anlamına da gelebilmektedir.

Burada bazı sonuçları aktarılacak araştırmanın yapıldığı mekan, bir "getto" alanıdır. "Getto"lar, genellikle dış göçle gelen, düşük konumlu göçmenlerin yoğunlaştığı, düşük toplumsal konumlu yerleşme alanlarıdır. Bu araştırmanın sürdürüldüğü bölge de genellikle düşük konumlu göçmenlerin ve İsveçli marjinalilerin yaşadığı bir bölge olarak getto özellikleri göstermektedir. Esas olarak İsveç, çoğulcu, demokratik bir refah toplumu olma özellikleriyle tanınan bir toplumdur. Bir başka deyişle, İsveç, varlıklı ve varlığını bütün toplumsal katmanlara, bu arada göçmenlere de, dağıtmaya çalışan bir toplumdur. Bu toplumda, cinsiyete ve etnik kökene göre açık ayrımcılık hukuksal olarak önlenmeye çalışılmaktadır. Ancak bu durum bu toplumda gerek ırk ve gerekse cinsiyete göre ayrımcılığın tamamen yokolduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim iş, konut ve diğer göçmen politikaları aracılığıyla çeşitli açık ve gizli ayrımcı uygulamalar sonucu bu toplumda da gerçek iş ve gerek konut alanlarında "getto"lar oluşmuş durumdadır⁽⁸⁾. Burada, İsveç gibi göçmenlerine yerleşikleşme ve refah toplumu olanaklarından yararlanma imkanı veren bir ülkede bile göçmenlerin nasıl ikili yaşam stratejileri geliştirme durumunda kaldıkları ve bunun kadınların konumu açısından sonuçları kısaca aktarılmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın yapıldığı dönemde (1983) bu gettoda, diğer göçmen gruplarıyla birarada yaşayan Türk grubunun dış göç deneyimlerinin 20 yıllık bir geçmişi bulunmaktaydı. Bu deneyimler sonucu grubun, İsveç ve Türkiye toplumlarına dönük yaşama stratejilerine temel oluşturan algılamaları ise kısaca şöyleydi:

(8) Getto kavramı ve getto oluşturan mekanizmalar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Köksal: 1986.

İsveç'te işçi olmak, göçmenlere, sürekli, düzenli, Türk parasına çevrildiğinde anlamlı, güvenceli, nakit para kazanma olanağı vermektedir. Bunun yanı sıra İsveç, göçmenlere konut, sağlık, çocuk bakımı ve diğer refah kurumlarından yararlanma olanağını sunmaktadır. Dolayısıyla İsveç'te göçmenlerin yüksek standartta bir yaşam düzeyi sağlama olanağı bulunmaktadır. Buna karşılık, İsveç'te göçmen olarak yaşanan yıllar, bu göçmen grubuna "düşük toplumsal konumda kalıcı" oldukları izlenimi de vermiştir. Göçmen grubu bu toplumda varolan ayrımcılığın farkındadırlar. Ayrıca bu göçmen grubu bu toplumdaki gizil ayrımcı mekanizmalar nedeniyle bu konularının değişeceği konusunda da iyimser degillerdir. Dolayısıyla göçmenler, İsveç toplumunda yükselmek için gerekli olan asgari niteliklerin neler olduğunun ve kendilerinin bu niteliklere ulaşmalarının mümkün olmadığını da farkındadırlar. Üstelik Türk göçmenler, İsveç toplumunun sosyal güvenlik kurumlarının sunduğu olanakların önemli bir kesimini kendileri için gerçekçi ve ulaşılabilir görmemektedirler. Örneğin İsveç toplumunun emeklilik programına ulaşmak için gerekli olan 65 yaş, bu grubun yaşam süresiyle ilgili beklentisinin çok üstündedir. Yüksek ölümlülüğün yaşandığı bir bölgeden gelen bu göçmen grubu genellikle o yaşa kadar yaşayabileceklerine dolayısıyla İsveç toplumunun emeklilik programının kendilerine uygun olduğuna inanmaktadırlar. Bir anlamda İsveç toplumunun kendi yaşam döngülerine uygun olarak düzenledikleri refah kurumları olanakları ile, bu göçmen grubunun yaşam döngüsü beklentileri arasında önemli bir uyumsuzluk söz konusudur.

Buna karşılık aynı grup, aynı göç sürecinin etkilerini Türkiye'de çok daha farklı bir biçimde yaşamıştır. Dolayısıyla Türkiye ile ilgili algılamaları çok daha farklıdır. Bu göçmen grubu için Türkiye riskli, yaşanması zor, yaşam standartları bakımından yoksul bir ülkedir. Üstelik bu göçmen grubu, İsveç'te yaşama deneyimine sahip olanların Türkiye'de çok daha zor yaşayabileceklerinin ve hatta bir miktar da dışlanabileceklerinin farkındadırlar. Ancak aynı göçmen grubu İsveç'te kazandıkları düzenli ve Türk parasına çevrildiğinde anlamlı olan, nakit gelirleriyle Türkiye'de önemli kazanımlar da elde etmişlerdir. Örneğin, öncü göçmenler Türkiye'de yeni bir toplumsal konum kazanmışlardır. Öncü göçmenler, geldikleri yörenin yoksulları olmalarına karşılık daha sonra, "orta sınıf" olmuş, çocukları geldikleri yörenin zenginleriyle evlilik yapmış; dolayısıyla "sınıf" atlamışlardır⁽⁹⁾. Ayrıca göçmenler İsveç'te "işçi" olmalarına karşın, Türkiye'de potansiyel ya da açık "işadamları"dırlar. Bütün göçmenlerin Türkiye'de yürüttükleri "işleri" ya da "iş projeleri" vardır. Dolayısıyla kendilerini "işçi"den çok potansiyel ya da "gizli iş adamları" olarak görmektedirler. Türkiye'deki yaygın küçük girişimciliğin kendilerine toplumsal olarak devingenlik ve gelecekle ilgili güvence vereceğine inanmaktadırlar. Dolayısıyla İsveç'te yaşayan Türkler için Türkiye, "riskli" ama yükselme olanağı veren bir "vaadler ülkesi" niteliğini taşımaktadır.

(9) Alpay ve Sarıaslan: 1989.

Yukarda kısaca özetlediğimiz iki farklı göç deneyimi, grubun gelecekle ve İsveç toplumundaki yaşamlarıyla ilgili kararlarında etkili bir ideolojik çerçeve oluşturmuştur. Benzer niteliklerde göçmen gruplarında da gözlenen bu ideolojik çerçeveye "Geri Dönme Mito"s'u adı da verilmektedir⁽¹⁰⁾. Bunun ikili yaşam stratejileri bakımından özetlenecek anlamı şudur: "İsveç'te çok çalış, çok kazan, çok biriktir! Ama Türkiye'de iş kur, kısa hayatını kol gücünü kullanmadan geçir ve Türkiye'de rahatça yaşlan!"

Zincirleme Göç Sürecinde Kadının Değişen Konumu

Bu alanda yaşayan Türk kadınların konumları, büyük ölçüde grubun tümünü kapsayan bu ikili yaşam deneyimi ve onlara bağlı geliştirilen yaşama stratejilerinin anlaşılmasıyla mümkün olabilecektir. Burada zincirleme göç sürecinin çeşitli aşamalarında bu stratejilerin kadınların konumunu etkileme biçimi hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Bu göçmen grubunun öncüleri çağşabilir yaşta genç erkeklerdir. Öncü göçmenlerin İsveç'e geldikleri 1960'lı yıllar, İsveç'te her tür emek açığının olduğu ve gelen herkese iş ve oturma izninin kolaylıkla verildiği bir dönemdir. Öncü göçmenlerin geldikleri yörenin yoksulları oldukları ve o dönemde Almanya'nın "misafir işçiler" için talebettiği niteliklere sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu göçmen grubu bir "aracının" yol göstermesiyle daha önce hiç bilmedikleri bu ülkeye, tamamen tesadüfen göç etmişlerdir. Ancak göç süreci bundan sonra çok daha farklı bir nitelik kazanmıştır. Öncü göçmen oluş, ilk göç edenlere daha sonraki göç sürecini belirleme ve kendilerinden sonra gelenler üzerinde denetim kurma gücünü de vermiştir. Dolayısıyla göç süreci tesadüfi olmaktan çıkmış ve öncü göçmenlerin denetimi altına girmiştir. Göçün öncüleri, düzenli işlere yerleştikten sonra, yine hanehalkı stratejilerine dayanarak çeşitli derecelerdeki erkek akrabalarını İsveç'e getirmişler ve yerleşmelerini sağlamışlardır. Bu dönemde göçeden erkek göçmenlerin hep birarada ve öncü göçmenin denetimi altında ortak tüketim ve tasarruf bütçeleri oluşturarak yaşadıkları gözlenmektedir.

İsveç'e kadınların gelmesi öncü göçmenlerin birarada yaşamaya başlamalarından sonra gerçekleşmiştir. Öncü göçmenler, İsveç'e sürekli yaşamak düşüncesiyle gelmemişlerdir. Öncülerin başlangıçtaki amaçları kısa zamanda para kazanıp, biriktirip Türkiye'ye dönmektir. Ancak İsveç'te para biriktirebilmekse tüketimlerinin asgari düzeyde tutulabilmesine bağlı olmuştur. İşte bu noktada öncü göçmen grubu gündelik yaşamla ilgili masraflarını kısalmak için "kadınlara" ihtiyaç duymuşlardır. Bu da "kadın" göçünü başlatmıştır. Başlangıçta az sayıda kadının İsveç'e getirildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu kadınların İsveç'e gelişi de tesadüfi olmamıştır. Öncü göçmenlerin daha sonra getirdikleri çeşitli derecedeki erkek akrabalarının üzerinde kurdukları denetimde "kadın" göçünün de önemli etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Nite-

(10) Anwar: 1979.

kim ilk getirilen kadının daha çok öncü göçmenin karısı olduğu gözlenmektedir. Bu dönemde oluşan öncü göçmen "çekirdek" ailesi, çeşitli derecelerdeki akrabaların oluşturdukları hane halklarının tüketimlerini de denetleyebilmişlerdir. Bu hane halklarının daha sonra gelen erkek ve kadın üyelerinin konumları da öncü göçmenin akrabalık ilişkisinin konumuna göre belirlenmiştir. Öncü göçmenin karısı (yenge) da hanehalkının diğer erkek ve kadın üyeleri üzerinde bir tür denetim gücüne sahip olmuştur. Öncü göçmen geniş ailesinin olduğu bu dönem, çok sayıda erkeğin ortak bütçeye katkıda bulunduğu ve öncü göçmenlerin bu bütçeyi büyük ölçüde denetleyebildiği bir dönem olarak belirginleşmektedir. Nitekim göç eden grupların en fazla tasarruf yaptıkları dönem de bu dönem olmuştur. Bir bakıma bu dönem öncü göçmenlerin "altın devri" olmuştur.

Kadın Göçü ve Öncü Göçmen İktidarının sonu

Bu durum, göçün resmi çevrelerce kısıtlandığı 1970'li yıllara kadar devam etmiştir. Diğer Batı Avrupa ülkeleri gibi İsveç de bu tarihten sonra dış göçle ilgili politikasını değiştirmiştir. Özellikle niteliksiz erkek işçi göçünü büyük ölçüde denetim altına sokmuştur. Bu durum Türkiye'den göçeden köy kökenli göçmenlerin göç stratejisinde de değişikliğe neden olmuştur. Göçmen grubu İsveç'te kadınların da para getirici işlerde çalışma olanağı olduğunu algılamışlardır. Bir anlamda göçmen grubunun erkek üyeleri kadınları yeniden tanımlamışlardır. Sonuçta, erkek göçünün kısıtlanması üzerine zincirleme göç süreci, "aile birleşmeleri" yoluyla kadınların getirilmesiyle devam etmiştir. Bu da köy kökenli kadın grubunun ilk defa ev dışı alana, üstelik "ücretli emek" konumunda çıkmaları sonucunu doğurmuştur. İsveç'in kalıcı göç politikasının aile birleşmelerine imkan vermesi, bu süreci hızlandırmıştır.

Bu dönemde öncü göçmen geniş ailesi içindeki bütün erkekler eşlerini İsveç'e getirmişlerdir. Bu arada evlenmeler artmış, erkek göçü ise sadece aile birleşmesiyle gelen genç kızların evlendirilmesiyle, kadına bağlı erkek göçü olarak mümkün olabilmıştır. Bu dönemde İsveç'te yaşayan genç kızların "altın pasaportlarıyla" daha "iyi" evlilikler yapabildikleri de göçmenler tarafından ifade edilmektedir⁽¹¹⁾. Çalışabilir yaşta kadınların nakit para getirici işlerde çalışma olanaklarının keşfedilmesiyle evi içindeki düzeni sürdürücü işler artık daha çok eli ayacağı tutan küçük kız çocuklarının işi olmaya başlamıştır.

Başlangıçta öncü göçmenlerin denetiminde süren bu yeni göç dalgası, öncü göçmenlerin ummadığı bir sonucu da beraberinde getirmiştir. İsveç'e kadınların gelişi öncü göçmenlerin iktidarının da sona ermesine neden olmuştur. Bunda İsveç toplumunun sunduğu refah toplumu olanaklarının da büyük etkisi olmuştur. Özellikle ucuz ve uygun konutlar, düşük gelirliler için

(11) Göçedilen ülkede oturma ve çalışma izni olan göçmen kadınların değişen konumunu simgeleyen "Altın Pasaport" kavramı için bk. Sachs: 1983.

kira yardımı gibi olanaklar, öncü geniş ailenin farklı konutlarda çekirdek haneler olarak bölünmelerine neden olmuştur. Bu durum önce fiziksel bölünme olarak gerçekleşmiştir. Ancak bir süre sonra aileler önce tüketim bütçelerini, daha sonra da tasarruf bütçelerini ayırmışlardır.

Bu yeni aşamada öncü aileler arasındaki akrabalık ilişkilerinin niteliği de değişmiştir. Bu değişiklikten her çekirdek aile farklı biçimde etkilenmiştir. Örneğin öncü aileler eski güçlerini yitirirken, genç aileler özerkleşmişlerdir. Akrabalar arasındaki dayanışma, yardımlaşma azalmış, ve ailelerarası çelişki ve çatışmalar artmıştır. Dolayısıyla, grup üyeleri eskisine göre "İsveçlileşmiştir". Bu yeni yaşamda ise eskisi kadar çok para biriktirme olanağı da ortadan kalkmıştır.

Getto'da Yaşayan Kadınların Eviçi Yaşamları

Zincirleme göç sürecinin bu aşamasında alan araştırmasının yapıldığı bölgede, çeşitli derecede akraba olan birçok ailenin, birbirleriyle gündelik temas halinde ancak farklı konutlarda yaşadıkları gözlenmektedir. Bu yeni yaşam biçiminin kadınlar açısından sonuçları, toplumsal yaşamın çeşitli düzeylerinde farklı olmuştur. Burada önce eviçi yaşama etkilerinden söz edilecektir.

Bu yeni yaşamda zincirleme göçle İsveç'e gelen hane halklarının çekirdek haneler olarak, fiziksel olarak farklı konutlarda yaşamaya başlayarak parçalandıklarını gözlemlemekteyiz. Bu bölünme ile çekirdek aileleri oluşturan karı ve kocalar kendi konutlarında ilk defa akrabasız, yalnız kaldılar. Ancak bunun karşılığında nakit gelirlerini kontrol edebilme olanağına da sahip olmuşlardır. Bu durumun eviçinde ve evdışındaki ilişkilerde önemli etkileri olmuştur. Eşlerin aynı konutta yalnız kalması eviçindeki cinsiyete göre işbölümünde de kaçınılmaz olarak değişikliklere neden olmuştur. Bu durum kadınlar için görelî olarak eşitlikçi bir konum anlamına gelmektedir. Evişleri, çocuk bakımı, tüketime sürdürülmesi, eve giren nakit paranın denetimi gibi gündelik konular, karı-kocanın çocuklarıyla birlikte birarada yürütmek zorunda oldukları işler haline gelmiştir.

Ancak bu görelî eşitlikçi durum, gerek kadın ve gerekse erkekler için olağanüstü koşulların yarattığı "olağanüstü hal" olarak kabul edilmektedir. Eşler tarafından bu durum, İsveç'te yaşamının temel nedeni olan "ailenin geleceği" garanti altına alınana kadar kailanılması gereken, geçici ve zorunlu bir durum kabul edilmektedir. Bu alanda yaşayan Türk grubunun bütün üyeleri; hem yaşlılar, hem gençler, eviçi yaşamdaki bu yeni ilişkiyi yaşamaktadırlar. Ancak bu durum bir anlamda grubun "ortak sırrı" olarak kabul edilmektedir. Bu sırrın Türkiye'deki akrabalar tarafından öğrenilmemesi için de tüm grup özen göstermektedir. Burada yaşayanlar, bu olağanüstü durum geçtikten sonra, "gelecekte" herkesin ve herşeyin yerli yerine oturacağını ummaktadırlar. Sürekli olarak ertelense de geriye dönüş gerçekleşikten sonra kadın ve erkekler eski rollerine döneceklerini düşünmektedirler.

Getto İçi Yaşamda Kadınlar

Ortak tüketim bütçelerinin ayrılmasının ve ayrı konutlarda yaşanmasının bir sonucu da diğer akraba kadınlarla, özellikle eviçi düzenin sürdürülmesinde, dayanışmanın azalması olmuştur. Akrabalararası gündelik ilişki sürse de dayanışma konuları ve dayanışmanın niteliğinde değişmeler gerçekleşmiştir. Buna karşılık kadınlar aynı bölgede yaşayan, kendileriyle benzer yaşamı paylaşan, benzer eğilimlere ve benzer yaşam stratejilerine sahip olan diğer akraba olmayan Türk kadınlarıyla gündelik ilişki kurmaya başlamışlardır. Dolayısıyla kadınlar, akrabaları da içeren ama onu da aşan, daha geniş bir kadın grubunun üyesi olmuşlardır. Kadınlararası ilişki ve dayanışmanın konuları buradaki yaşama uygun olarak değişmeye uğrayarak, çeşitlenmiştir. kadınlar arasında, İsveç toplumunda kendi donanım ve eğilimlerine en uygun iş imkanları ya da harcamaları kısıcıcı çeşitli olanaklar hakkında birbirlerini haberdar etmeyi sağlayan yoğun bir iletişim ve dayanışma ağı kurulmuştur. Dolayısıyla gettoda yaşayan kadın, aile ve akrabalık ilişkilerinin dışında da ilişkileri olan, eviçi yaşamın dışında da ilgi ve bilgisi olan bir kadındır. Ancak bu ilişki ağı daha çok gettoda yaşayanların kadın kesimi içinde ve erkeklerin hakim olduğu alanın dışındadır.

Söz konusu göçmen grubunun yaşam stratejilerinin geleceğe dönük kesimi daha çok Türkiye'ye dönüktür. Bu alanda ise çok farklı bir ilişki sisteminin varolduğu gözlemlenmektedir. Göçmenlerin geleceğe dönük projeleri ağırlıklı olarak aile tasarruflarının Türkiye'de yürütülen ya da proje halinde olan işlere dönüştürülmesini gerektirmektedir. Söz konusu göçmen grubunun ilişki ağı çerçevesinde gerçekleştirilecek iş alanları ise daha çok erkeklerin dünyasındadır. Tasarruf ve yatırımların değerlendirilmesine dönük konularda daha çok erkeklerin farklı mekanlarda biraraya geldikleri çok yoğun bir ilişki ve dayanışma ağı vardır. Erkekler arasında grup düzeyinde izlenecek stratejilerin tartışıldığı, Türkiye ile ilgili ekonomik ve politik gelişmelerin izlendiği dolayısıyla kadınlardan çok farklı konuları kapsayan bir ilişki sistemi kurulmuştur. Sonuç olarak eviçi düzeyinde görece olarak eşitlikçi hale gelmiş olan cinslerarası eşitsiz ilişki, grup düzeyinde yeniden üretilmiştir. Sonuç olarak, gettoda, grup düzeyinde, erkek ve kadınların dünyası birbirinden ayrılmıştır.

Kamusal Yaşama "Sorun" ya da "Özürlü" Olarak Çıkan Kadın

Daha önce de belirtildiği gibi İsveç'te yaşayan bu Türk grubunun göç nedeni esas olarak bu toplumda çalışarak Türkiye'de kendi eğilimlerine ve değerler sistemine uygun bir gelecek sağlamaktır. Dolayısıyla kadınlar da İsveç'te çalışarak ailelerinin geleceğine katkıda bulunmayı amaçlamaktadırlar. Bu nedenle kadınlar da İsveç toplumunun çalışma yaşamının kendilerine uygun olan alanlarında kümeleşmiş olarak çalışma yaşamına katılmaktadırlar. Dolayısıyla buradaki kadın grubu evdışı yaşama çalışarak ve ücretli emek olarak çıkmış durumdadırlar. Kadınlar, İsveç toplumunun çalışma yaşamı ile ilgili kurumlarıyla doğrudan ilişki içindedirler. Bu alan belki de kadınların İs-

veç toplumu ve İsveçlilerle ile doğrudan ilişki kurdukları en önemli alandır.

Ancak çalışıyor olmanın kadınların konumu üzerindeki etkileri, yine ikili yaşam stratejileri, nedeniyle kısıtlı olmaktadır. Kadınlar da ailelerinin ve kendilerinin geleceğini daha çok Türkiye'de ve erkeklerin dünyasında gördükleri için çalışıyor olmalarını ya da eve nakit para getiriyor olmalarını önemsememektedirler. Bu durumu geçici bir durum ve ailenin ortak geleceğine katkı olarak algılamaktadırlar. Dolayısıyla kadınların İsveç iş yaşamının kurumlarıyla çok seçici olarak ilişki kurdukları gözlenmektedir. Kadınlar geleceklelerini İsveç'te görmedikleri için sendikalar, mesleki eğitim programları gibi işyaşamında iyileşme ya da yükselme olanağı veren kurumlarla ilişki kurmada pek istekli değillerdir.

Gettoda yaşayan Türk kadınları İsveç'in refah toplumu kurumlarıyla ve İsveç toplumunun göçmenler için oluşturdukları özel kurumlarla da ilişki halindedirler. Ancak kadınların bu kurumlarla ilişkileri de oldukça seçici ve yaşam stratejilerinin ana temaları doğrultusundadır. Kadınların refah kurumlarından aile bütçelerine olumlu etkide bulunacaklarıyla ilişkide bulunmaları, buna karşılık İsveçlilerin yaşam biçimini oluşturan kurumları ya da İsveç toplumunda devingenlik sağlayıcı kurumlarıyla ilişki kurmada istekli olmamaları dikkat çekicidir. Kadınlar, daha çok parasal açıdan katkı ya da tasarruf etme olanağı veren kurumlarla ilişki kurmada bilgili ve deneyimlidirler. Kadınlar arasındaki yoğun iletişim ağı bu kurumlara ulaşma konusunda yol gösterici olmaktadır. Buna karşılık diğer kurumlarla ilişkileri çok fazla değildir.

Gettoda yaşayan Türk kadınlarının İsveç toplumu ve kurumlarıyla ikili yaşam stratejilerine uygun olarak, seçici olarak ilişki kurmaları İsveç'teki kurumların da dikkatini çekmiştir. İsveç'te yaşayan bazı göçmen gruplarının ve bu arada Türk ailelerinin ortalama İsveçli işçi ailesinden farklı eğilimlere sahip olmaları, İsveç kurumlarıyla farklı saik ve biçimlerde ilişki kurmaları üzerine göçmenlerin yaşadığı alanlarda özel kurumlar oluşturulmuştur. Bu kurumlar esas olarak göçmenlerin İsveç'te sorunsuz olarak yaşamalarını sağlamak amacıyla oluşturulmuş olan "uyum" kurumlarıdır.

Burada biraz bu kurumların gettoda yaşayan Türk kadınlarını algılama biçimleri üzerinde bilgi verilecektir. Bu kurumlara göre göçmen kadınları ve bu arada Türk kadınları esas olarak "çocuk yaşta evlenme", "erkeklerden ayrı alanlarda yaşama", "erkeğe bağımlı olma" gibi nedenlerle "sorun odağı"dırlar. "Ezilmiş kadın", "pasif kadın" "erkeğe bağımlı kadın" imajları bu kurumlar için de geçerlidir. Dolayısıyla Türk kadın grubu, bu kurumlar için özel bir "özürlü grubu" ya da "yardıma muhtaç" grup niteliğini taşımaktadır. Türk kadın grubunun da, her türlü yardımı kabule, özellikle bu tür yardımlar tasarrufa ya da nakit gelire dönüşecekse, hazır olduğundan daha önce söz edilmişti. Dolayısıyla farklı saiklerle de olsa bu iki farklı grubun bu alanda karşılaştığı ve ilişkide bulunduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla İsveç'teki refah kurumlarıyla ve özellikle getto kurumlarıyla ilişkide kadınların erkek-

lerden çok daha aktif oldukları erkeklerin de bunu destekledikleri gözlenmektedir. Bu da bir anlamda kamusal yaşama "sorunlu" olarak çıkmanın çelişik bir sonucu olmaktadır.

Sonuç olarak gettoda yaşayan köy kökenli Türk kadınlar göçün evrelerine göre değişen nitelikte, ama mutlak olarak çok önemli bir değişim sürecine girmişlerdir. İsveç'te kendileriyle aynı işi yapan İsveçli kadınlardan farklıdırlar. Ancak geldikleri bölgelerde yaşayan kadınlardan da aynı derecede farklıdırlar. Gettoda yaşayan kadınların bugünkü konumları, kökenleri kadar, İsveç toplumunun bu kadınları kabul etme biçimlerine bağlı olarak şekillenmiştir. Daha önce de aktarıldığı gibi İsveç'te yaşayan kadınların eviçi yaşamları görece olarak eşitlikçidir. Grup içinde, aile ve akrabalık ilişkilerinden daha geniş ilişkiler sistemi içinde yerleri vardır. Kamusal yaşama gerek iş yaşamı ve gerek diğer kurumlarla ilişkiler bakımından önemli ölçüde dahil olmuşlardır. Ancak kadınlar grup düzeyinde ve gelecekle ilgili kararların alındığı ve genellikle erkeklerin dünyasını oluşturan alanın tamamen dışındadırlar. Bu durum büyük ölçüde ikili yaşam stratejilerinin bir sonucu olmaktadır. Bunun değişerek grup ilişkilerinin çözülmesi ancak ikili yaşam stratejilerinin terkedilmesine, geri dönme mitosunun bitmesine dolayısıyla getto yaşamının şona ermesine bağlı olacaktır. Bunun gerçekleşmesinin bir başka koşulu da İsveç toplumunda varolan gizil ayrımcı politikaların terkedilmesine ve İsveç toplumunun bu gruplar için ördüğü duvarların yıkılmasına bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. ve N. Kemiksiz, *Türk Dış Göçü: 1960-1984 Yorumlu Bibliyografya*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1986.
- Alpay, Ş. ve H. Sanişlan, *Effects of Emigration: The Effects on the Town Kulu in Central Turkey of Emigration to Sweden*. Stockholm: EIFO, 1984.
- Anthias, F., "Sexual Divisions and Ethnic Adaptation. Greek-Cypriot Women in Britain", in Phizacklea, A. (ed.), *One Way Ticket*, Routledge, 1983.
- Anthias, F., "Race and Class Revisited- Conceptualizing Race and Racism", *Sociological Review*, Feb. 1990.
- Anwar, M., *The Myth of Return. Pakistanis in Britain*, London, Heinemann, 1979.
- Appleyard, R. (ed.) *International Migration Today. Volume I, Trends and Prospects*. UNESCO and University of Western Australia, 1988.
- Castles, S. and G. Kosack, *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, London, Oxford University Press, 1973.
- Gitmez, A.S., *Yurtdışına İşçi Göçü ve Geri Dönüşler-Beklentiler... Gerçekleşenler*. İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983.
- Köksal, S., *Refah Toplumunda "Getto" ve Türkler*, İstanbul, Teknografik Matbaacılık, 1986.

- Köksal, S., "Women in Chain Migrant Families and Urban Networks". Berlin Teknik Üniversitesi ve UNESCO'nun ortaklaşa düzenlediği "Women in International Migration" konulu sempozyuma sunulan tebliğ, Berlin: 1988.
- Morokvasic, M., "Migrant Women in Europe a Comparative Perspective", *Women on the Move* içinde, Paris: UNESCO, 1984.
- Morokvasic, M., "Cash in Hand for the First Time: The Case of Yugoslav Immigrant Women in Western Europe" C. Stahl (ed.), *International Migration Today Volume II: Emerging Issues* içinde, UNESCO and University of western Australia. 1988.
- Morokvasic, M.: "Women in European Migration". "Women in International Migration" konulu UNESCO sempozyumuna sunulan tebliğ, Berlin: 1988.
- Paine, S., *Exporting Workers: The Turkish Case.*, Cambridge, Cambridge University Press, 1975.
- Phizacklea, A. (ed.), *One Way Ticket*, London, Routledge and Kegan Paul, 1983.
- Sachs, L., *Evil Eye or Bacteria: Turkish Migrant Women and Swedish Health Care*, Stockholm, 1983.